

เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน¹

The Chiangmai-Lamphun Valley Cultural Economic Zone

พรพิไล เลิศวิชา
Pornpilai Lertvicha

บทคัดย่อ

ในบทความนี้ ผู้วิจัยนำเสนอแนวความคิดเรื่องเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม หมายถึง การที่ชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวใช้ชีวิตเศรษฐกิจสังคมอยู่บนพื้นที่ทางกายภาพร่วมกันได้อย่าง การส่งเสริมประสบการณ์ชีวิต การผลิต ความคิด และสังคม ร่วมกัน เป็นเวลายาวนาน อาศัยลักษณะร่วมทางวัฒนธรรม สร้างความสัมพันธ์กันขึ้นเป็นหน่วยสังคม หน่วยบนพื้นที่ เหล่านี้ได้สร้างเขตเศรษฐกิจสังคมของตนเองที่มีลักษณะเฉพาะ ขึ้นมา และโยงยึดกับหน่วยข้ามเขตพื้นที่ จนเกิดเป็นความสัมพันธ์อันเป็นเครือข่ายซับซ้อน คล้ายกับสหพันธ์ เกิดระบบเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรมของท้องถิ่นขึ้นมา บทความได้ชี้ให้เห็นถึงการสืบทอดมาของแนวคิดและอุดมการณ์ที่บ่งการจิตใจของผู้คน ซึ่งอาจสืบสว้ยย้อนกลับไปในประวัติศาสตร์หลายพันปี

ภาพ : แม่น้ำปิงตอนที่ไหลผ่านอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในฤดูฝนน้ำมักหลากขึ้นท่วมสองฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะบริเวณที่ต่ำ

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัย โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม : แอ่งเชียงใหม่-ลำพูนทุนสนับสนุนจากทุนเมธีวิจัยอาวุโส สกว. และฝ่ายชุมชนและสังคม สกว. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย พ.ศ. 2550 ผู้สนใจติดตามอ่านได้จาก รายงานฉบับสมบูรณ์ พรพิไล เลิศวิชา และคณะ. เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรม : พลวัตและพัฒนาการ, 2550.

Abstract

This paper presents the idea of a “cultural economic zone,” which communities carry out economic and social activities in the same geographic area. The communities share experiences and beliefs, and have developed a common style of production and trade. A relationship is thus created among the people and, as they share cultural similarities, they are bonded into a unit. Each unit in the Chiangmai-Lamphun valley has developed its own unique cultural economic zone and interacted and bonded with other units, forming a complex network very similar to a federation. The paper points out the thoughts and ideology that have governed people’s minds, which may be traced back as long as thousands of years.

แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน เป็นพื้นที่ซึ่งผ่านประวัติศาสตร์ยาวนานหลายพันปี อาจนับว่าเป็นพื้นที่ดึงดูดความสนใจของผู้คนเป็นอย่างมากยิ่ง หมู่บ้านในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ตั้งอยู่บนที่ราบลุ่ม ซึ่งโอบล้อมด้วยเทือกเขาของป่าไม้เขตร้อน พื้นที่บางส่วนเป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำสำคัญหลายสายไหลมาบรรจบกัน บางตอนเป็นที่ราบในหุบเขาแคบๆ ปัจจุบันนี้หมู่บ้านจำนวนมากตั้งอยู่ท่ามกลางทุ่งนา สวนลำไย ลิ้นจี่ มะม่วง ขนุน หรือผลสมกัน ตามบริเวณลาดเขาอันสลับซับซ้อนทอดตัวคดเคี้ยว การกระจายตัวของหมู่บ้านตามแนวที่ราบลุ่มแม่น้ำสายสำคัญตามเชิงเขาและหุบเขาเช่นนี้ ทำให้เห็นได้ว่า หมู่บ้านมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ถ้ามนุษย์เป็นผู้เปลี่ยนแปลงโลก โลกธรรมชาติเหล่านี้ก็หล่อหลอมความคิดและจิตใจให้ชุมชนสร้างหมู่บ้านขึ้นมาเช่นเดียวกัน

เป็นเวลายาวนานถึงสองศตวรรษ ที่ล้านนาต้องพึ่งตัวเองหลังยุคสมัยที่ถูกพม่าปกครองระหว่าง พ.ศ.2101-2317 ราชวงศ์กาวิละได้ทยอยอพยพผู้คนจากเมืองต่างๆ ตามนโยบาย “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ทำสงครามเพื่อจะกวาดต้อนผู้คนจากทางเหนือลงมา เพื่อฟื้นฟูเมืองต่างๆ ให้เข้มแข็ง ดำเนินพื้นที่เมืองเชียงใหม่บันทึกสภาพบ้านเมืองล้านนาในยุคหลังภัยสงครามว่า

“ยามนั้นลานนาเมืองเชียงใหม่ทั้งมวลเป็นกระจุกกระจวน บ้านห้าง
(ร้าง)นาห้าง (ร้าง) บ้านอุก(รก)เมืองรก ไปทางใดก็กลัวเสือ ไปทาง

เหนือก็กลัวช้าง บ้านเมืองบ่เที่ยว...”²

ในช่วงเวลาที่พญาเจ้าบ้านเจ้าเมืองเชียงใหม่ตั้งมั่นอยู่ที่เวียงหนองล่องอำเภอบางช้างนั้น ลำนาแทบไม่มีผู้คนเหลืออยู่เลย เป็นไปได้ว่าผู้คนพากันหลบหนีเข้าไปตามเทือกเขาอินทนนท์และเทือกเขาขุนตานอันสลับซับซ้อน บ้างก็อาจจะหนีไปตามลุ่มน้ำสาละวิน และเข้าเขตสยาม เป็นต้น ครั้นพญากาวิละได้รับแต่งตั้งให้ปกครองเมืองเชียงใหม่ ท่านต้องถอยไปตั้งหลักที่เวียงป่าซาง ห่างจากเมืองเชียงใหม่ถึงราว 30 กิโลเมตร ราวจนถึง พ.ศ. 2339 จึงสามารถสะสมกำลังคนขึ้นมาได้มากพอที่จะเข้ามาอาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ

การถอยไปตั้งหลักที่เวียงป่าซาง ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า จุลยุทธศาสตร์เสียหายอย่างหนัก น่าจะเป็นเวียงเชียงใหม่ ซึ่งเวลานั้นเคยเป็นเวียงหลวง ส่วนพื้นที่ตอนใต้ของเชียงใหม่ คือบริเวณป่าซางนั้น เป็นจุดที่สามารถรวบรวมไพร่พล โดยมีลำปางเป็นหลังพิง รอบ ๆ ป่าซางเป็นพื้นที่ที่มีนาเป็นจำนวนมาก ซึ่งอาจเป็นส่วนหนึ่งที่เกิดข้าวส่งเลี้ยงเวียงป่าซางได้

การพินม่านขยายตัวไปยังเมืองต่าง ๆ ได้แก่ ผาง พั่ว ยอง เมืองลาด เมืองปุ และเมืองเชียงราย เมื่อลูกฮื้อขึ้นฆ่าฟันนายทหารพม่าที่กำกับเมืองอยู่จนแตกหนีหมดแล้ว ต่างก็ทยอยลงมายังลำนาฝ่ายใต้เกือบทุกเมือง เมื่อรวมกับชาวเมืองที่เจ้าเจ็ดตนกวาดต้อนลงมาแล้ว แอ่งเชียงใหม่-ลำพูนก็ค่อย ๆ มีพลเมืองเพิ่มพูนขึ้นตามลำดับ เฉพาะชาวของกลุ่มเดียว ก็กลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของลำพูนไปในที่สุด บดินทร์ กินาวงศ์ ได้ประมาณการไว้ว่า คราวเรือนท้อพยพลงมาในปี พ.ศ. 2347 เมื่อครั้งล้านนายกทัพไปตีสิบสองปันนานั้น มีอยู่ถึง 30,000-35,000 คน³ และมากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้อยู่พยพลจะตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเชียงใหม่ และทั้งหมดนี้ก็คือ พลเมืองที่จะกลายมาเป็นพลังของผู้สร้างบ้านแปงเมืองหลังยุคที่รกร้างยาวนานถึง 20 ปี

² คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2514. คำอธิบายในวงเล็บเป็นของผู้เขียน

³ บดินทร์ กินาวงศ์. เจ้าหลวงกาวิละ วีรบุรุษแห่งล้านนา. เชียงใหม่ : มิ่งขวัญ, 2546.

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลังจากสมัยพื้นเมืองจบลง การฟื้นฟูบ้านเมืองในแอ่ง เชียงใหม่-ลำพูน ก็มาจากพลังร่วมของชาวไทยวน ลื้อจากสิบสองปันนา เขินจาก เชียงตุง เจียวหรือไทใหญ่ รวมทั้ง ลัวะ เม็ง และกะเหรี่ยง ซึ่งยังคงเป็นชนพื้นเมือง ที่กระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในเขตภูเขา

แผนที่ศักดิ์สิทธิ์

การตั้งรกราก พื้นฟูครอบครัว และบ้านเมือง ควรจะเริ่มขึ้นตรงไหน? ดำเนิน พระเจ้าเลียบโลก ซึ่งเปรียบเสมือนแผนที่ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม ที่สำรวจโดยผู้รอบรู้ ภูมิศาสตร์ของพื้นที่ แต่เติมไปด้วยจิตใจของนักประวัติศาสตร์นั้น ได้สร้างแผนที่ ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นฉบับหนึ่ง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่กว้างขวาง ครอบคลุมล้านนาจรดยูนนาน พื้นที่ที่กล่าวนี้ ไม่ใช่อาณาเขตของรัฐ ไม่ได้แสดงตัวตนแห่งระบบสังคมที่เกี่ยวกับการปกครอง และผลประโยชน์ทางการเมือง แต่เป็นแผนที่ซึ่งแทนตัวตนของระบบ สังคมที่เกี่ยวข้องอย่างใกล้ชิดกับอีกมิติหนึ่งของชีวิต คือความเป็นอยู่และความยึดโยง ระหว่างผู้คนในด้านพลังและความมุ่งหวัง พลังและความมุ่งหวังนี้ เป็นสิ่งจำเป็น และเป็นสิ่งสำคัญ อาจกล่าวได้ว่าพลังและความมุ่งหวังนั้นแหละ คือ สิ่งที่แสดงออก ถึงความมีอยู่อย่างแท้จริงแห่งตัวตนของสังคม การใช้ระบบคุณค่าเป็นแกนของแผนที่ เป็นการใชสติปัญญาอันลึกซึ้งและมองการณ์ไกลข้ามบริบทของเวลา มิใช่มองเห็น เพียงการปรับตัวเข้ากับสถานการณ์เฉพาะหน้า การที่ระบบแผนที่นี้ใช้แกนอุดมการณ์ เป็นตัวยึดโยง แสดงว่ามีเจตจำนงต่ออนาคต เพราะหากระบบสังคมใดปราศจาก ความมุ่งหวัง หรือเป้าหมายคือทิศทางที่สังคมจะดำเนินไปสู่แล้ว เราก็คงมองเห็น ได้ชัดว่า ในอนาคตไม่ไกลนัก สังคมนั้นก็อาจสิ้นสุดลง เพราะพลวัตที่แท้จริงและ มีความหมายสำหรับสังคมนั้น ก็คือพลวัตที่จะสามารถแสดงออกให้เห็นว่าสังคมนั้น เป็นอย่างไร และจะดำเนินไปเป็นอะไร ความมุ่งหวังก็คือตัวบอกว่า การโยงยึด (bonding) และพลวัตของการโยงยึดคืออะไรนั่นเอง

กล่าวโดยแท้จริงแล้ว **แผนที่ก็คือจินตนาการ** รัฐต่างๆ อาจจินตนาการแผนที่ของตนทับไปบนพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ อันเป็นที่ตั้งของชนชาติต่างๆ และเปลี่ยนจินตนาการเป็นปฏิบัติการ เพื่อครอบครองพื้นที่ แต่จินตนาการของแผนที่ฉบับพระเจ้าเลียบโลก เป็นจินตนาการที่ไม่ประสงค์จะครอบครอง ความประสงค์มีอยู่เพียงอย่างเดียวก็คือ ต้องการสร้างพลวัตแห่งความมุ่งหวัง พลวัตแห่งการโยนยี่ตระหว่าง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดพระธาตุห้าดวง อ.ลีเขียนเล่าเรื่องราวตามตำนานพระเจ้าเลียบโลกครั้งที่ทรงเสด็จเมืองลีประทานพระเมโทธาตุให้แก่ชาวลัวะ

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก

ตำนานพระเจ้าเลียบโลก เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญฉบับหนึ่งของล้านนา พุทธตำนานนี้กล่าวถึง การเสด็จมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ ในตำนานจะกล่าวถึงพระพุทธร่องค์เสด็จผ่านบ้านเมืองตั้งแต่พาราณสีถึงล้านนา จรดยูนนาน และได้ย่ำรอยพระบาท ปะทานพระเกศาธาตุ ทำนายเหตุการณ์เกี่ยวกับพื้นที่ที่พระองค์เสด็จผ่าน ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้ในท้องถิ่นต่างๆ ไม่ว่าบ้านเล็กเมืองน้อย ผู้มั่งมีหรือยากไร้ ตำนานนี้ให้คำอธิบายที่น่าสนใจเกี่ยวกับลักษณะทางภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ตำนานความเป็นมาของบ้านเมือง รวมทั้งลักษณะของสังคมชุมชน สุดท้ายตำนานจะกล่าวถึงความรุ่งเรือง และความเสื่อมของพุทธศาสนาในดินแดนที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาจักรล้านนา คือ ในท้องถิ่นภาคเหนือของประเทศไทย ตำนานพระเจ้าเลียบโลกนี้ ไม่อาจระบุได้ว่าใครเป็นผู้แต่ง และแต่งในสมัยใด เพราะยังไม่มีผู้ใดพบต้นฉบับโบราณฉบับแรก บางท่านเสนอว่าน่าจะมีผู้แต่งขึ้นในสมัยพระเจ้ากือนา ถึงสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน เพราะศาสนานิกายลังkawงศ์ได้รับการวางรากฐานมั่นคงในสมัยนั้น

ผู้คนในสังคม ที่จะเป็นตัวแทนนำพาสังคมขับเคลื่อนไป

หมู่บ้านแล้วหมู่บ้านเล่าในโหล่งหรือชุมชนต่างๆ ของเชียงใหม่และลำพูน รื้อฟื้นและประกอบขึ้นมาใหม่ โดยอิงอาศัยความทรงจำ และหลักฐานประวัติศาสตร์ ที่บ่งชี้ว่า แหล่งที่ตั้งชุมชนแห่งนั้นควรจะมือนาคดินยาว ย้อนกลับไปในสมัยที่ ชนชาติไตแห่งเมืองม่วยจะตั้งถิ่นฐานนั้น ภัททิยา ยิมเรวัต(ภัททิยา ยิมเรวัต, 2544) ได้กล่าวถึงแบบแผนการตั้งหมู่บ้านของชนชาติไตในหนังสือเรื่อง **สิบสองจุไท** ของเธอว่า

“หัวหน้าของจัวเฮือน(หัวหน้าครอบครัว) ต้องไปเสาะหาที่อยู่ซึ่งต้อง หาทั้งบริเวณที่ใช้ปลูกเรือน และที่ปลูกข้าวกิน จึงจะตั้งเป็นบ้านหรือ หมู่บ้านได้ ในตอนแรกจะต้องเอาไม้ดันทันไม้บริเวณที่จะให้เป็น ศูนย์กลางหมู่บ้าน และต้องตัดต้นไม้มาปักดินในบริเวณศูนย์กลางนั้น เอาเสื่อของตัวเองมาพันลงที่เสานี้ เสื่อแทนขวัญของเจ้าของ เป็นการ รวมขวัญของหัวหน้าจัวเฮือนลงกับบริเวณที่ดินนั้น ซึ่งต่อมากลายเป็น จาริต และจัดการปักตาแหลว(เฉลว) กำหนดเขตพื้นที่ของกลุ่มตน และเรียกสมาชิกทั้งหมดรวมกันอยู่ในเขตตาแหลวนั้น”⁴

การตั้งถิ่นฐานในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน นั้น มีบางอย่างที่คล้ายคลึงกันนี้ กล่าว คือ หมู่บ้านสำหรับชนชาติไตได้ใช้อุดมการณ์ของ “บ้านและเมือง” ความเชื่อเรื่อง ผีเสื้อบ้าน(ผีที่ดูแลคุ้มครองหมู่บ้าน) และใจบ้าน(เสาหรือที่สถิตของเทพารักษ์ ที่เป็น เครื่องหมายศูนย์กลาง หรือสถานที่สำคัญของชุมชน) เพื่อการบุกเบิกหมู่บ้าน แต่ ก็มีสิ่งที่แตกต่างออกไป เพราะผู้ตั้งถิ่นฐานยังมีหลักฐานและความทรงจำเหลืออยู่ว่า เมืองเก่าดั้งเดิมของตนอยู่ที่ไหน พระธาตุองค์สำคัญๆ ประดิษฐานอยู่ที่ใด แอ่ง ที่ราบลุ่มอันจำกัดในถิ่นนี้ก็เป็นตัวกำหนดสำคัญลงไป ยังผลให้เมืองสำคัญทุก เมืองก็ตั้งขึ้นใหม่บนพื้นที่เดิม และหมู่บ้านทั้งหลายก็คือสมาชิกของเมืองเหล่านี้

⁴ ภัททิยา ยิมเรวัต. สิบสองจุไท. กรุงเทพฯ : วิถีวรรณคดี, 2544. คำอธิบายในวงเล็บเป็นของผู้เขียน

พระธาตุและพระบาทสำคัญทางตอนใต้ของแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตามตำนานพระเจ้าเลียบโลกนั้น กระจายอยู่บนยอดดอยสำคัญ 7 ลูก คือ ดอยหลวง (เทือกเขาอินทนนท์) ดอยเกิ้ง (ฮอด/ดอยเต่า) ดอยตะเมาะ (ลี้) ดอยสามยอด (ลี้) ดอยม่อนจอง (เมืองดั้น) ดอยกาน (บ้านโฮ่ง) ดอยช้าง (บ้านตาล)⁵ แต่ละดอยกลายมาเป็นหลังพิงสำคัญของเมือง มีพระธาตุและหรือพระบาทประดิษฐานอยู่สอดคล้องกับที่ “แผนที่” ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ได้วางหมวดหมายเอาไว้

ดอยเหล่านี้เป็นพื้นที่ผลิตอาหาร ของป่า เป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับการสร้างบ้านเรือน เป็นต้นน้ำที่จะไหลมาหล่อเลี้ยงไร่นาบนที่ราบ ขณะเดียวกัน พระธาตุเหนือยอดดอย และหรือที่ประดิษฐานอยู่บริเวณเชิงดอย เป็นสัญลักษณ์ของความหมายและความมุ่งหวัง เป็นคำมั่นสัญญาที่ตำนานพระเจ้าเลียบโลกเคยกล่าวและทำนายไว้ ดอยจึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นฉากหลังของหมู่บ้านที่เหตุการณ์ทั้งหลายจะเกิดขึ้นและหมุนเวียนเปลี่ยนแปลง

ดอย	ที่ตั้งของเมือง	พระธาตุสำคัญ
ดอยหลวง (อินทนนท์)	จอมทอง	พระธาตุจอมทอง
ดอยเกิ้ง ที่ราบบนภูเขา	ฮอด/ดอยเต่า	พระธาตุดอยเกิ้ง
ดอยสามยอด	ลี้	พระธาตุดวงเดียว
ดอยก้อม	บ้านโฮ่ง	พระบาทสามยอด
ดอยกาน		พระธาตุดอยก้อม
ดอยหลวง	เมืองดั้น	พระธาตุจอมแจ้ง
ดอยม่อนจอง		
ดอยช้าง (ตั้งกระจายอยู่ บนดอยหลายลูก)	บ้านตาล อมก๋อย	- วัดพระเจ้าแสนทอง

⁵ การสำรวจภาคสนาม พ.ศ.2548-2549.

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกได้ถูกผลิตซ้ำ ให้จำเพาะเจาะจงรองรับความเข้าใจและความต้องการของท้องถิ่นมากขึ้น ในรูปของตำนานวัด และตำนานพระธาตุชุมชนต่างๆ คัดสรรข้อความจากตำนานพระเจ้าเลียบโลก ตอนที่เกี่ยวเนื่องกับบ้านเมืองของตนโดยตรง แล้วนำเอาประวัติของหมู่บ้านเรียบเรียงผสมผสานลงไป ยังผลให้มีการพิมพ์ตำนานและเอกสารฉบับหมู่บ้านขึ้นใช้สืบมา และเรื่องราวในตำนานพระเจ้าเลียบโลกก็กลายเป็นตำนานฉบับใหม่ ที่ถูกขยายความด้วยเรื่องราวของท้องถิ่นที่เฉพาะเจาะจง และง่ายลงที่ชาวบ้านจะบันทึกไว้ในความทรงจำ

เมืองต่างๆ ที่อยู่บนแผนที่พระเจ้าเลียบโลกต่างถูกอธิบายหรือให้ความสำคัญในเรื่องที่เชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้า ซึ่งก็หมายความว่า มีการโยงยืกระหว่างเมืองขึ้นอีกมิติหนึ่ง ทำให้เมืองเหล่านี้มีความสำคัญ มีตัวตนที่เกี่ยวข้องเป็นหนึ่งเดียวกับการโยงยืหรือความมีตัวตนเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ เป็นพลวัตผลักดันให้สังคมชุมชนผูกยึด อยู่กับคุณค่าและความหมายในมิติทางจิตวิญญาณสัญลักษณ์ที่แทนการโยงยืนั้นปรากฏอยู่ในเมืองต่างๆ ในรูปของพระธาตุหรือพระบาท

ปกตำนาน

การสร้างบ้านเมืองเป็นประสบการณ์ซ้ำแล้วซ้ำเล่าของกลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำที่เต็มไปด้วยการอพยพโยกย้าย เฉพาะการขยายลงมาสู่ล้านนาตั้งแต่สมัยตำนานจามเทวีวงศ์ในพุทธศตวรรษที่ 13-15 ตำนานสิงหนวัติในพุทธศตวรรษที่ 11-16 ตราบจนถึงตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 17-24 เป็นเวลากว่า 1,000 ปี บ้านเมืองผ่านกาลเวลาแห่งสงครามหรือโรคระบาดหลายต่อหลายครั้ง ด้วยเหตุนี้ประวัติการก่อตั้งชุมชนขึ้นใหม่จึงมีบอกเล่าอยู่ไม่ขาดสาย

ชนชาติไททางตอนเหนือค่อยๆ ทอยลงมาตั้งถิ่นฐานในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน และรวมกันเป็นปึกแผ่น ในสมัยพญามังราย ดังที่กล่าวว่า พระเจ้าเชียงใหม่เป็นใหญ่เหนือ 57 เมืองทั่วล้านนา พญามังราย สร้างอาณาจักรล้านนาอันเป็นอาณาจักรของชนชาติไท ระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมในอาณาจักรล้านนา ตั้งแต่ได้สถาปนาขึ้นนั้น

เป็นเสมือนต้นแบบของระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่ปรากฏในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน โดยเฉพาะระบบเศรษฐกิจวัฒนธรรมชุมชนระดับเล็ก คือ บ้านและเมือง ยังคงแสดงเค้าหรือร่องรอยว่าได้เคยเป็นเช่นนี้มาตั้งแต่ในอดีต

เมื่อผู้คนชนชาติไทได้อพยพลงมาจากทางเหนือสู่แอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ได้นำเอาแนวคิดการจัดระบบสังคมชุมชน ความคิด ความเชื่อ ขนบปฏิบัติต่างๆ ที่เคยใช้อยู่ในถิ่นฐานเดิมมาด้วย ลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญก็คือ การจัดพื้นที่ภูมิศาสตร์สำหรับอยู่อาศัยและทำการผลิต หมู่บ้านมักรวมอยู่เป็นกลุ่มๆ บนที่ดอน มีภูเขาเป็นฉากหลัง ด้านหน้าของหมู่บ้านเป็นที่ต่ำลงไปจนถึงที่ราบลุ่มใช้ทำการเกษตร ถัดไปคือแม่น้ำที่ไหลผ่านหุบหรือแอ่งเล็กๆ เหล่านั้น แนวภูเขาหรือแม่น้ำ

วัดพระธาตุแก่งสร้อยที่สร้างขึ้นใหม่ โดยการนำของครูบาศรีวิชัย

ตำนานพระธาตุแก่งสร้อย

เมืองสร้อย หรือสร้อยเมืองสร้อย เป็นเมืองในตำนาน ชื่อเมืองสร้อยศรีสุข เป็นเมืองเก่าแก่เมืองหนึ่ง วัดต่างๆ ในแก่งสร้อยเคยมีอยู่ถึง 99 วัด พญาอุตุ่ม เป็นชื่อพญาที่กล่าวว่าเคยครองเมืองนี้ เมืองสร้อยเคยร้างไปเมื่อพม่ายกทัพมาเมืองไทย โดยผ่านมาทางแม่ฮ่องสอน และตีมาถึงเมืองฮอด เมืองสร้อย ต่อมาเกิดโรคระบาดจนผู้คนล้มตายลง ชาวเมืองส่วนหนึ่งย้ายไปอยู่ที่ชียงนาและอ่างทอง ต่อมาเมื่อย้ายกลับมายังเมืองเดิม ก็ได้พบว่าบ้านเมืองถูกเผาทำลายหมด จึงไปตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างจากพระพุทธรูปที่ทอดยาวหาแม่น้ำห่างจากน้ำบึง 2 กิโลเมตร ต่อมาเรื่องราวของแก่งสร้อยและเมืองสร้อยยังคงดึงดูดใจผู้คนในท้องถิ่นอยู่ จึงมีการบูรณะปฏิสังขรณ์พระธาตุแก่งสร้อยขึ้นใหม่⁶

⁶ รัตนา พรหมวิชัย. เมืองสร้อยศรีสุข ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 10, กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542. หน้า 5292.

แบ่งแยกพื้นที่กลุ่มหมู่บ้านออกจากกัน กลุ่มหมู่บ้านที่อยู่ในโหล่งหรือหุบ คือ อยู่ในวงล้อมของแนวเขตทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ก่อตัวเป็นระบบสังคมชุมชนในโหล่งเรียกว่า เมือง

ผลจากการสำรวจได้พบชัดเจนว่าในแต่ละหมู่บ้านประกอบด้วยผู้คน ซึ่งในระยะแรกมักจะเป็นกลุ่มเครือญาติไม่กี่กลุ่มในระยะต่อมาแม้จะขยายเป็นหลายกลุ่มเครือญาติ ก็ยังคงมีจำนวนไม่มาก ผู้คนที่อยู่ร่วมกันมักมีจำนวนเฉลี่ยประมาณ 200-300 หลังคาเรือน ยกเว้นหมู่บ้านบางแห่งอาจมีจำนวนขึ้นไปถึง 400-500 แต่ก็พบได้ไม่บ่อยนัก ในหมู่บ้านที่จำนวนครัวเรือนมากขึ้น ลูกหลานมักจะแยกย้ายออกไปตั้งบ้านใหม่ในพื้นที่ห่างออกไป ณ จุดนั้นจะกลายเป็นหมู่บ้านใหม่ต่อไป จำนวนคนที่มีอยู่ 200-300 คน นี่มีนัยสำคัญ เพราะกลายเป็นลักษณะทั่วไป การคุมจำนวนไว้นี้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนต้องการเน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ กล่าวคือ จำนวนคนที่อยู่อาศัยบนพื้นที่นั้นต้องมีความสมดุลกับแหล่งทรัพยากร พืชต่างๆ ก็คือ ต้องไม่มีการแย่งชิงกันทางอาหาร นอกจากนี้ การที่มีคนอยู่ร่วมกันจำนวนน้อย ย่อมสะดวกในการติดต่อสื่อสารทำความเข้าใจ สังคมชุมชนไม่ใช่เพียงการรวมของกลุ่มคนหรือครัวเรือนที่มาตั้งอยู่ใกล้ๆ กันในพื้นที่หนึ่งเท่านั้น แต่ระบบสังคมชุมชนเช่นหมู่บ้านนี้คือ หน่วยของผู้คนที่มีการโยงยึดซึ่งกันและกัน สิ่งที่แสดงถึงการโยงยึดเหล่านั้นได้แก่ กิจกรรมต่างๆ ที่ทำร่วมกันในการผลิต เช่น การทำนา การสร้างเหมืองฝาย การเลี้ยงผี เป็นต้น นั่นก็คือ จำนวนมีความสำคัญ เพราะจำนวนที่พอเหมาะก็ทำให้การสื่อสารความคิด ความเข้าใจ เป็นไปได้ง่าย ซึ่งรวมไปถึงกฎเกณฑ์หรือข้อบังคับที่ตั้งขึ้นมาให้ปฏิบัติตามความจำเป็น

หมู่บ้านเห็นความสำคัญเป็นอย่างมาก ที่จะจัดเตรียมกลไกเพื่อให้เกิดความโยงยึดกันระหว่างผู้คนในหมู่บ้าน กลไกเหล่านี้แสดงออกผ่านทางการจัดวางผังของหมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านจะมีหัวบ้าน ห้ายบ้าน ใจบ้าน สิ่งนี้เป็นทั้งการนิยามตัวเอง และกำหนดพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ตัวเองครอบครอง ซึ่งนั่นหมายความว่า จะต้องมีการกฎเกณฑ์ พิธีกรรม ข้อตกลงบางอย่างที่สังคมในชุมชนนี้ร่วมกันทำอย่างเข้าใจ ความหมายว่า เป็นของตนเอง การนิยามตนเองนี้หมายถึงว่า ผู้คนในหมู่บ้านนี้จะต้องลดความเป็นปัจเจกบางอย่างของตัวเองลง และต้องทำบางอย่างที่เป็นข้อตกลง

ร่วมกันหรือห้ามตัวเองไม่ให้ทำในสิ่งที่คนอื่นไม่เห็นด้วย การนิยามตัวตนของชุมชนมีลักษณะเด่นชัดว่า เป็นไปเพื่อควบคุมตัวเองไม่ใช่เพื่อสร้างอำนาจ เพราะหากเป็นตัวตนที่เป็นไปเพื่ออำนาจหรือการต่อรองทางอำนาจแล้ว ย่อมมีความโน้มเอียงที่จะเพิ่มหรือใช้จำนวนที่มากกว่า

กลุ่มของหมู่บ้านขยายจินตทัศน์ (concept) ของการโยงยี่ดะหว่างหน่วยประกอบขึ้นเป็นระบบ โดยหน่วยทั้งหลายในที่นี้ก็คือ หมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านประกอบกันขึ้นเป็นระบบสังคมชุมชนของกลุ่มหมู่บ้าน ซึ่งบางกรณีเรียกว่า เมือง บางกรณีเรียกว่า โหล่งบ้าน... โหล่งเมือง... บางกรณีไม่ตั้งชื่อเรียก คำว่า "โหล่ง" โดยทั่วไปแปลว่า แอ่งที่ราบที่ล้อมรอบด้วยภูเขา ต่อมาชาวล้านนาใช้คำว่าโหล่งสำหรับเรียกกลุ่มหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ในกลุ่มเดียวกัน และมีความสัมพันธ์โยงยี่ดักัน

บ้านหลวง/ทุ่งหลวง/วัดหลวง/ฝายหลวง

บ้านหลวง เมืองต้นตั้งอยู่ริมน้ำแม่คีน เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ ปัจจุบันมีจำนวนหลังคาเรือน 155 หลังคาเรือน ทิศตะวันออกของหมู่บ้านติดกับจอมแจ้ง (วัดหลวง) ทิศใต้ติดกับทุ่งหลวง บ้านหลวงเป็นที่ตั้งของหอผีเมือง คือ ภูญาช้างเผือก

แบบแผนที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ที่ได้จากการสำรวจเชิงภูมิศาสตร์ ของชุมชนหมู่บ้านในต่อนใต้ของแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนก็คือ แบบแผนการวางตำแหน่งที่มองเห็นได้ชัดจากภูมิทัศน์ (landscape) รัฐอาจจะมองเมืองบริวารเป็นเสมือนท้องถิ่นอันห่างออกไปจากศูนย์กลางในสายตาของรัฐที่อยู่ศูนย์กลาง เมืองบริวารเป็นเพียงสิ่งประกอบหรือส่วนประกอบที่มีอยู่เพื่อเสริม หรือเพื่อทำหน้าที่บางอย่าง สำหรับ

ประโยชน์ของรัฐที่เป็นศูนย์กลางนั้น ในขณะที่ตัวตนของเมืองในแอ่งเชิงใหม่-ลำพูน กลับถือเอาความมีอยู่ของตนเองที่จะสืบทอดไปได้ยืนยาวเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ ถือเอาเมืองของตนเป็นเสมือนศูนย์กลางรวมของทุกสิ่ง และสมบูรณ์ในตัวเอง

แบบแผนการวางตำแหน่งของบ้านและเมืองตอนใต้ของแอ่งเชิงใหม่-ลำพูน วางภูเขาและพระธาตุ เป็นฉากหลัง ณ ที่ราบเชิงเขาเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่เรียกว่า “บ้านหลวง” (คำว่า หลวง แปลว่า สำคัญ, เป็นหลัก, เป็นใหญ่) ถัดมาเป็นทุ่งนา บนที่ราบกว้าง เรียกว่า ทุ่งหลวง วัดหลวง อาจเป็นวัดพระธาตุเชิงดอย หรืออาจเป็นวัดที่วางตำแหน่งต่อเนื่องกับพื้นที่ที่บ้านหลวงตั้งอยู่ วัดหลวงมักเป็นศูนย์กลาง

ทุ่งหลวงเมืองต้น ทุ่งนาผืนใหญ่ที่สุดในเขต เมืองต้น มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ ใกล้กับ ลำน้ำแม่ต้นมีชาวบ้านจากหลายหมู่บ้าน ทำการเกษตรในพื้นที่แห่งนี้ เช่น บ้านหลวง บ้านดอย บ้านใหม่ บ้านห้วยหล่อดู่ บ้าน สันตันปิน บ้านดง เป็นต้น ชาวบ้านนิยม ปลูกข้าวในฤดูฝน โดยใช้น้ำจากฝายที่ทดน้ำ

มาจาก ห้วยนา ห้วยสาขาของน้ำแม่ต้น ส่วนในฤดูแล้งทุ่งหลวงแห่งนี้ถูกใช้เป็นที่สำหรับเลี้ยง วัวควายของชาวบ้าน

ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งร้อยฝืนและสืบทอดชุมชนหลายช่วงเวลาสืบมาจาก อดีตซึ่งช่วยเชื่อมโยงชุมชนในอดีตกับปัจจุบันให้มีรอยต่อเชื่อมกันในมิติประวัติศาสตร์ และมิติสังคมขึ้นมา

ในพื้นที่ที่มีบ้านทั้งหลายเรียงรายอยู่ในโหล่งเมืองต่างๆ ชาวบ้านผู้อยู่อาศัย ใช้คำว่า “บ้าน” แทนตัวตนของระบบสังคมหน่วยหนึ่ง ซึ่งก็เป็นคติที่ใช้กันมานาน ในหมู่ชนชาติไต ที่เรียกชื่อว่า บ้านหนองตู บ้านเกาะ บ้านล่อง ฯลฯ ก็เป็นไปเพื่อ ขยายความชี้แจงลงไปว่า ตัวตนของระบบสังคมนั้นครอบครองพื้นที่อยู่ ณ ตำแหน่งไหน ส่วนที่เรียกว่า บ้านหลวง ก็เพื่อจะแจงลงไปว่า เป็นบ้านสำคัญที่เป็นหลักหรือเป็นใจกลางของความสัมพันธ์ในบรรดาบ้านทั้งหลายที่อยู่รายล้อม

และอยู่ถัดๆ ไป เช่น บ้านลี้หลวงเป็นใจกลางของบรรดาชุมชนทั้งหลายในโหล่งเมืองลี้ เป็นต้นที่กล่าวว่าเป็น **ใจกลาง** นี้ ควรขยายความต่อไปว่า ใจกลางอาจมีความหมายอีกลักษณะหนึ่งคือ เป็นหลักยึด เป็นใจกลางแหล่งรวมของตัวตนที่อาจส่งรัศมี หรือมีรัศมีสำหรับการถ่ายทอดตัวตน หรือลักษณะที่เด่นชัดแท้จริงของตนให้กระจายไปรอบด้าน ไปยังสิ่งที่อยู่รอบๆ ใจกลางนั้นได้อย่างเหมาะสม หรือตามศักยภาพที่ควรจะทำให้ได้ ความเป็นใจกลางของบ้านหลวง วัดหลวง ท่งหลวง และฝายหลวง แสดงออกเด่นชัดในแง่ที่ว่าบ้านหลวงเป็นหรือมักจะเป็นหมู่บ้านแรกๆ ที่ตั้งขึ้นก่อนหมู่บ้านอื่น มีคนอยู่หนาแน่น มีผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีประสบการณ์และมีความรู้ มีช่างฝีมือ มีหมอพื้นบ้าน และโดยเหตุที่บ้านหลวงได้ครอบครองท่งหลวงก็มักจะสามารถสะสมผลผลิต และปัจจัยในการดำรงชีวิตได้พอเพียงที่จะเป็นหลักยึดของลูกหลานเครือญาติ ที่จะขยายออกไปตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ใหม่ ๆ

สังคมชุมชนระดับหมู่บ้านนับว่าเป็นระบบขนาดเล็ก สิ่งที่สำคัญสำหรับการคงอยู่ของระบบก็คือ การโยงยึดระหว่างผู้คนและพื้นที่ ผู้คนจำนวนไม่มากนักและพื้นที่เล็ก ทำให้การสื่อสารทำความเข้าใจ กระทำได้ง่าย ถึงกระนั้น ก็ยังมีการจัดกลุ่มแบ่งคนในหมู่บ้านออกเป็นหน่วยย่อย เรียกว่า **หมวด ปีก** เป็นต้น การซอยแบ่งจำนวนผู้คนออกเป็นการจัดระบบองค์กรขึ้น มีการจัดแบ่งหน้าที่ มีหัวหน้าและกฎระเบียบที่ยอมรับปฏิบัติกัน มีกิจกรรมซึ่งเป็นงานของส่วนรวมที่ต้องทำผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป เพิ่มการโยงยึดในอีกมิติหนึ่ง และทำให้ประสิทธิภาพของระบบเพิ่มขึ้น

ส่วนลักษณะของการจัดการพื้นภูมิศาสตร์สำหรับทำการผลิตที่เป็นหัวใจของสังคมชุมชนนั้น ก็คือเหมืองฝาย เหมืองฝายเป็นระบบย่อยอยู่ในระบบใหญ่ของสังคมชุมชน เหมืองฝายเป็นกลไกที่สำคัญของการผลิต บทบาทที่เหมืองฝายมีอยู่ก็คือ ทำหน้าที่จัดการน้ำ หน่วยที่ประกอบกันขึ้นเป็นระบบเหมืองฝายได้แก่ ขวานา ผู้ต้องการใช้น้ำสำหรับพื้นที่การเพาะปลูกที่อยู่ใกล้เคียงกับแม่น้ำสายใดสายหนึ่งพอที่จะนำน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ สิ่งที่ระบบเหมืองฝายผลิตก็คือ สร้างเส้นทางหรือลำเหมือง การที่จะสร้างลำเหมือง แด่ ต้าง และอื่นๆ ที่เกี่ยวกับระบบนี้ย่อมต้องมีความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ของพื้นที่เส้นทางน้ำ การไหลของน้ำ วิธีที่จะหยุดน้ำ

รายชื่อบ้านหลวง วัดหลวง เหมืองหลวง ท่งหลวง
จากการสำรวจภาคสนาม ปี พ.ศ.2548-2549

อำเภอ/ กิ่งอำเภอ	ชื่อบ้านหลวง	ชื่อวัดหลวง	ชื่อเหมืองหลวง	ชื่อท่งหลวง
ลี้	บ้านหลวงลี้	วัดลี้หลวง	เหมืองหลวงไม่มี เพราะเป็นลำห้วย	ท่งหลวง
ฮอด/อมก๋อย	บ้านหลวงฮอด	วัดหลวงฮอด	เหมืองหลวง	ไม่มีท่งขนาดใหญ่ (อาจเคยมีท่งหลวง แต่น้ำท่วมหมดแล้ว)
ดอยเต่า	บ้านหลวงดอยเต่า	วัดบ้านหลวง	เป็นที่สูงใช้ฝาย ลำห้วย	ท่งหลวง
จอมทอง	บ้านหลวงจอมทอง	วัดพระธาตุจอมทอง	ฝายเหมืองหลวง	ท่งหลวงเมืองกำง
บ้านโฮ่ง	บ้านโฮ่งหลวง	วัดบ้านโฮ่งหลวง	เหมืองหลวง (มีหลายเส้น)	ท่งหลวง
(บ้านตาล)*	บ้านหลวง (บ้านตาลใต้)	วัดบ้านหลวง (วัดลี้จัน)	ฝายลำห้วย	ไม่มีท่งขนาดใหญ่ เรียกชื่อท่งตามชื่อ ฝาย
(เมืองตื้น)** ด.แม่ตื้น	บ้านหลวงเมืองตื้น	วัดหลวง (วัดจอมแจ้ง)	ฝายลำห้วย	ท่งหลวงเมืองตื้น ท่งหลวงม่อนจอง

* บ้านตาลเดิมเป็นเมืองหนึ่ง มีความสำคัญเท่าๆ กับเมืองฮอด มีตำนานระบุที่ตั้งเมืองชัดเจน เป็นถิ่นที่อยู่ของชนชาติลัวะ เรียกว่า ลัวะจาวต๋าน แม้ถูกลดฐานะเป็นหมู่บ้านไปแล้ว แต่ความคิดความรู้สึกของชุมชนยังผูกพันกับตัวตนที่สืบทอดมา จึงยังคงมีบ้านหลวง/วัดหลวง ของตัวเอง แทนที่จะถือเอาวัดหลวงฮอดเป็นวัดหลวงของหมู่บ้าน

** ด.แม่ตื้น เดิมคือ เมืองตื้น ในตำนานเรียกว่า เมืองตื้นหนันทบุรี เป็นเมืองสำคัญในหุบเขา แม้จะถูกลดฐานะลงเป็นตำบล แต่ชาวบ้านยังคงเรียกว่า เมืองตื้น อีกทั้งเป็นเมืองที่มีบ้านหลวง วัดหลวง ท่งหลวง และฝายหลวง ของตนเอง

กัก ชะลอน้ำ ระบายน้ำออกทิ้ง จะต้องมียุติปฏิบัติที่เกิดขึ้นในท่ามกลางระบบจัดการ เหล่านี้ กล่าวคือ ต้องสร้างกฎระเบียบข้อตกลงเกี่ยวกับการใช้แรงงาน หน้าที่ การตรวจตราลำเหมือง ข้อตกลงเกี่ยวกับวิธีการและผลประโยชน์ที่จะได้จากการ ใช้น้ำในลำเหมืองนั้น นอกจากนี้ยังมีการใช้ความเชื่อและพิธีกรรม ผลประโยชน์ของ น้ำก็คือสิ่งที่ทำให้มวลสมาชิกมาโยงยึดกัน กฎระเบียบต่าง ๆทั้งหลายที่ เหมืองฝายคิดค้นขึ้นมา ช่วยทำให้การโยงยึดกันแข็งแกร่งขึ้น เพราะการมี กฎระเบียบช่วยให้เกิด ประสิทธิภาพ ทำให้ผลประโยชน์คือ การใช้ประโยชน์จาก น้ำชัดเจนขึ้น ทำให้ทุกคนลดความแตกต่าง หรือความเป็นปัจเจกของตนเองลง ยอมอยู่ภายใต้กฎหรือเงื่อนไขร่วมเพื่อขับเคลื่อนพลังการผลิตของเขตเศรษฐกิจ ทั้งหลายร่วมกัน ประเพณีและพิธีกรรมนั้นช่วยสำหรับการโยงยึดเหล่านั้น ทำให้เกิด พลังขับเคลื่อน พิธีกรรมทำให้เกิดความรู้สึกถึงพลังร่วม คือทำให้เกิดตัวตนที่ร่วมกัน ในอีกมิติหนึ่ง ทำให้เกิดเป็นสำนึกว่าความสำเร็จของระบบเหมืองฝายมาจากพลัง ร่วมทั้งทางกายภาพและจิตวิญญาณ

การที่ชุมชนมีระบบ มีการจัดวางตำแหน่ง การเรียงตัวกันของดอยหลวง บ้านหลวง หุ่นหลวง วัดหลวง ฝายหลวง นั้นย่อมเป็นสิ่งสะท้อนถึงการมีความรู้ ว่า ในชุมชนหนึ่งๆ มีสิ่งใดเป็นหลัก สิ่งใดเป็นรอง การมีลำดับ การจัดจ้งหะให้สิ่งต่างๆ อยู่ในพื้นที่หรือตำแหน่งที่เหมาะสม สะท้อนว่ามีการจัดระบบทางพื้นที่ แสดงความรู้ ว่า สังคมหรือชุมชนจะสืบทอดและผลิตซ้ำตัวเองได้ด้วยแบบแผนและวิธีการ แบบไหน มีเป้าหมายที่สังคมได้คาดหวังไว้แล้วว่าต้องการจะให้สิ่งใดเกิดขึ้น โดยเฉพาะก็คือชุมชนย่อมมีความคิดว่า แบบแผนที่จัดระบบนี้ต้องให้ประโยชน์ บางอย่าง

คำว่า “เหมือง” ยังคงเป็นคำที่ได้รับความนิยม ยอมรับ ใช้เป็นหน่วยเรียกชื่อ หมู่พวกของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วม “เหมือง” เดียวกันอยู่ อันที่จริงก็นับว่ายากที่จะ เจาะจงลงไปว่าที่ไหนคือเขตของเหมืองไหน เพราะบัดนี้มีเขตอำเภอและจังหวัด แบ่งแยกผู้คนออกจากกันตามความต้องการของการปกครองแล้ว แต่กระนั้น หน่วย “เหมือง” ก็ยังคงเป็นที่นิยมใช้ของท้องถิ่นอยู่นั่นเอง เมื่อพิจารณาโดยบริบทแล้ว พอจะตั้งเป็นกฎเกณฑ์ได้ว่า เหมือง เป็นคำที่ชาวบ้านใช้เรียกระบบชุมชน หรือสังคม

ที่ซับซ้อนกว่าบ้านเมืองมิใช่เพียงเป็นที่ตั้งของบ้านหลายๆบ้านมารวมกันเมืองเป็นจินตภาพที่ซ้อนทับลงไปบนพื้นที่ภูมิศาสตร์ของบ้าน ความเป็นเมืองนอกจากจะหมายถึง ความสัมพันธ์โยงยึดของคนในหมู่บ้าน และระหว่างหมู่บ้านแล้วยังหมายถึงความเชื่อมโยงกับจินตภาพ หรือจักรวาลทัศน์ ที่อธิบายเรื่องกำเนิดและชีวิตหลังความตายของมนุษย์อีกด้วย

บ้านหลวง ท่งหลวง วัดหลวง ฝ่ายหลวง และหมู่บ้านทั้งหลายที่รายล้อมและอยู่ถัดออกไป วางตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆ ของโหล่งสำคัญในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนตอนใต้ โหล่งเหล่านี้โดยมากเป็นที่ราบเชิงเขา ที่ราบในหุบเขา หรือที่ราบบนภูเขา โดยมากชาวบ้านจึงตั้งชื่อเรียกกลุ่มผู้ตั้งถิ่นฐานควบกับชื่อภูมิศาสตร์ เช่น โหล่งลี โหล่งฮอด บ้านโฮ่งโหล่งลี โหล่งเมืองต้น โหล่งดอยเต่า โหล่งจอมทอง เป็นต้น ในบางกรณีเรียกว่าโหล่งตามด้วยเมือง เช่น โหล่งเมืองลี โหล่งเมืองฮอด เป็นต้น การที่เรียกชื่อโหล่งกับเมืองควบกัน เพราะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในโหล่งเหล่านี้ถือว่าพวกตนเป็นส่วนประกอบของตัวตนที่เรียกว่า เมือง นั่นเอง

ลักษณะประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า เมืองเป็นจินตภาพที่ซับซ้อนแตกต่างไปจากบ้านก็คือ ในทุกชุมชนที่รวมเข้าเป็นเมืองย่อมมี **เสาหลักเมือง** และ **หอผีเมือง** ตั้งอยู่ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน เราพบเสาหลักเมืองและหอผีเมือง ณ พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของบ้านหลวง นี่เป็นการสะท้อนลงไปว่า บ้านหลวงก็คือใจกลางของเมืองเมืองจึงไม่ใช่จุดที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ที่มีเพียงชุมชนอาศัยทำมาหากินอยู่เท่านั้น แต่เมืองคือตัวแทนของระบบชุมชนสังคมที่เชื่อมโยงกันด้วยอุดมการณ์และจินตภาพบางอย่าง รวมทั้งมีชนบทหรือการปฏิบัติที่สะท้อนถึงการมีอยู่หรือจินตภาพของอุดมการณ์นั้น สิ่งนั้นก็คือเสาหลักเมืองและหอผีเมือง ดูคล้ายกับว่าเมือง จะต้องมี **เจ้าเมือง** ปกครอง แต่แท้ที่จริงเมืองไม่ได้ขึ้นกับเจ้าเมืองเสมอไป เพราะเมืองผ่านช่วงประวัติศาสตร์หลายช่วง รวมทั้งในช่วงหลังสงครามแล้วมีการฟื้นฟูขึ้นใหม่ สิ่งที่เป็นหลักจริง ๆ กลับเป็นอุดมการณ์ร่วมกัน ที่ใช้เสาหลักเมืองและหอผีเมืองเป็นวัตถุทางสัญลักษณ์แทนอุดมการณ์หรือจินตภาพนั้นการแสดงออกและการปฏิบัติต่อวัตถุทางสัญลักษณ์นี้ ก็ยังยึดถือดำเนินการสืบเนื่องมา โดยผู้ที่อยู่ในถิ่นฐานเมืองนั้นจนถึงปัจจุบันนี้

ในหลายพื้นที่ ซึ่งสังคมชุมชนขยายตัวมาก หรือมีสังคมชุมชนของหลายชนชาติเข้ามาใช้พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ซ้อนทับกัน ทำให้เกิดประเด็นปัญหาว่า ฝัเมืองควรจะเป็นหลักของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์แค่ไหน ผู้คนที่ครอบครองที่ใช้ประโยชน์จากพื้นที่ที่ซ้อนทับกันนั้น จึงทำความเข้าใจเชื่อมโยงพื้นที่และคติความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือสิ่งซึ่งเป็นใจกลางโยงยึดชุมชนบนพื้นที่นั้นเข้าด้วยกัน ปรากฏการณ์ของการโยงยึดที่เรียกว่า “ผีควมเมือง” จึงเกิดขึ้น ดังตัวอย่างเมืองอมก๋อย แม่แจ่ม (เมืองแจ่ม) เป็นต้น

นอกเหนือไปจากที่กล่าวมานี้ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ยังมีความเชื่อมโยงพิเศษแบบหนึ่ง การเชื่อมโยงนี้ปรากฏอยู่บนพื้นที่ภูมิศาสตร์ในแผนที่พระเจ้าเลียบโลก ซึ่งครอบคลุมอาณาเขตล้านนาจรดยูนนาน เมืองต่างๆ ที่อยู่บนแผนที่พระเจ้าเลียบโลกต่างถูกอธิบายหรือให้ความสำคัญในเรื่องที่เชื่อมโยงกับพระพุทธรเจ้า ซึ่งก็หมายความว่า มีการโยงยึดระหว่างเมืองขึ้นอีกมิติหนึ่งทำให้เมืองเหล่านี้มีความสำคัญ มีตัวตนที่เกี่ยวข้องเป็นหนึ่งเดียวกัน การโยงยึดหรือความมีตัวตนเป็นหนึ่งเดียวกันนี้ เป็นพลวัตผลักดันให้สังคมชุมชนผูกยึดอยู่กับคุณค่าและความหมายในมิติทางจิตวิญญาณ สัญลักษณ์ที่แทนการโยงยึดนี้ปรากฏอยู่ในเมืองต่างๆ ในรูปของพระธาตุหรือพระบาท

ในที่สุด **โหล่งและเมือง** จึงกลายเป็นถ้อยคำที่ประกอบขึ้นด้วยแกนร่วมที่สำคัญ 2 แกน คือ แกนภูมิศาสตร์ (ส่วนมากอยู่ในหุบหรือแอ่งเดียวกัน) และแกนสังคม กล่าวคือ ชุมชนใช้ชีวิตเศรษฐกิจสังคมร่วมอยู่บนกายภาพที่เฉพาะเจาะจงร่วมกันในแอ่งหรือหุบเขา ดอยหลวง บ้านหลวง ท่งหลวง และเหมืองหลวง จึงกลายเป็นเสมือนใจกลางของโหล่งและเมืองในแง่สังคมไป และในที่สุดโหล่งกับเมืองก็ผสมผสานกันอย่างแน่นแฟ้น โหล่งและเมืองต่างๆ ในแอ่งเชียงใหม่-ลำพูนต่างโยงยึดอยู่กับพื้นที่และโดยอาศัยการสั่งสมประสบการณ์ชีวิต การผลิต และสังคมเป็นเวลายาวนาน หนวบนพื้นที่ทั้งหลายจึงสามารถสร้างเขตเศรษฐกิจสังคมของตนเองที่มีลักษณะเฉพาะขึ้นมาได้ เขตเล็กๆ เหล่านี้ได้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันข้ามโหล่งและเมือง จนเกิดเป็นสหพันธอันเป็นเครือข่ายซับซ้อน และเกิดระบบเศรษฐกิจบนฐานวัฒนธรรมของท้องถิ่นขึ้นมา ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งหลาย

เขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมพยายามสืบทอดความเป็นตัวเอง แต่ยากที่จะปฏิเสธได้ว่าการทำลายเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมเกิดขึ้นทุกขณะและมีการเสนอคำนิยามใหม่ๆ ขึ้นเพื่ออำนาจและผลประโยชน์ การขับเคลื่อนระหว่างนิยามเก่าและใหม่ จะดำเนินต่อไปอีกยาวนานเพราะผู้เสนอคำนิยามใหม่มีผลประโยชน์ที่ตัวเองต้องการจะได้ไว้เป็นของตน

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์. 2514. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมณตรี.
- บดินทร์ กินาวงค์. 2546. **เจ้าหลวงกาวิละ วีระบุรุษแห่งล้านนา**. เชียงใหม่ : มิ่งขวัญ.
- ภักทียา ยิมเรวัต. 2544. **สิบสองจุไท**. กรุงเทพฯ : วิถีทรรศน์.
- รัตนา พรหมวิชัย. 2542. **“เมืองสร้อยศรีสุข” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 10**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.